

Fizyka statystyczna w wysokoenergetycznych zderzeniach **jądrowych II**

Viktor Begun

UJK, Kielce, Polska (8)

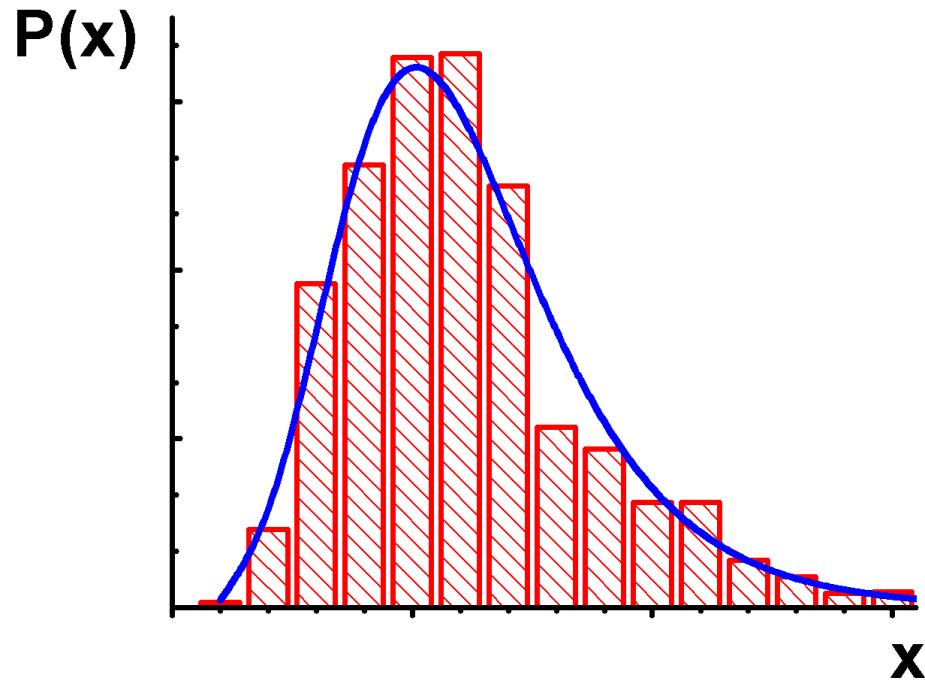
Enrico Fermi Ctr., Włochy (2)

FIAS, Frankfurt, Niemcy (8)

BITP, Kijów, Ukraina (37)

Podstawy teorii prawdopodobieństwa

Numeryczne charakterystyki rozkładu prawdopodobieństwa

Średnia $\langle x \rangle = \int x \cdot P(x) dx$

Moment Centralny

$$m_n = \langle (x - \langle x \rangle)^n \rangle$$
$$= \int (x - \langle x \rangle)^n \cdot P(x) dx$$

Normowana Wariancja

$$\omega = \frac{m_2}{\langle x \rangle} = \frac{\langle x^2 \rangle - \langle x \rangle^2}{\langle x \rangle} = \frac{\sigma^2}{\langle x \rangle}$$

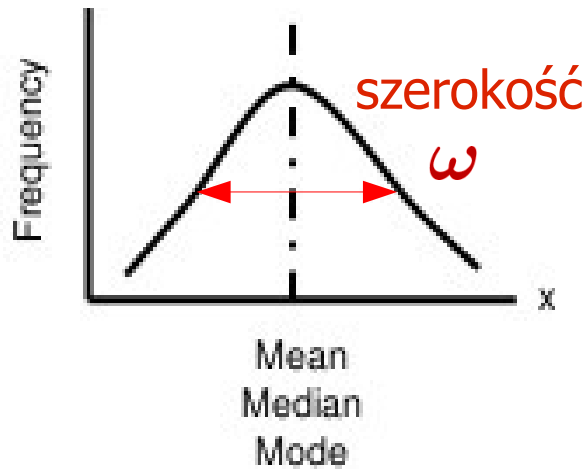
Normowana
Skośność

$$S \cdot \sigma = \frac{m_3}{m_2}$$

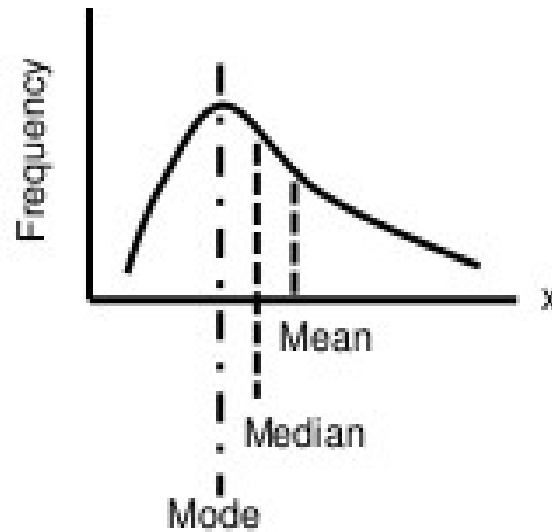
Normowana
Kurtoza

$$\kappa \cdot \sigma^2 = \frac{m_4}{m_2}$$

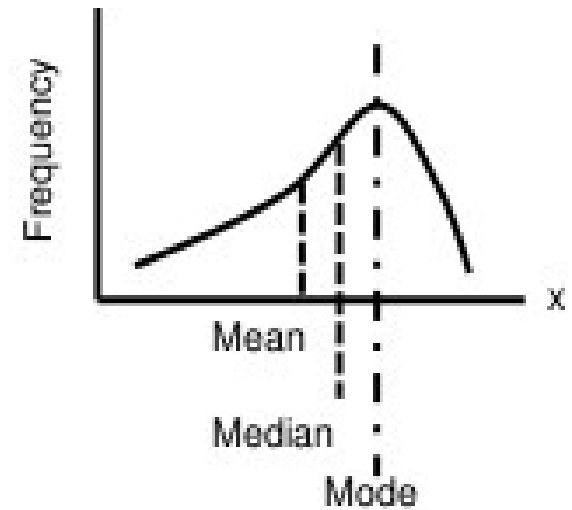
Kształty rozkładów

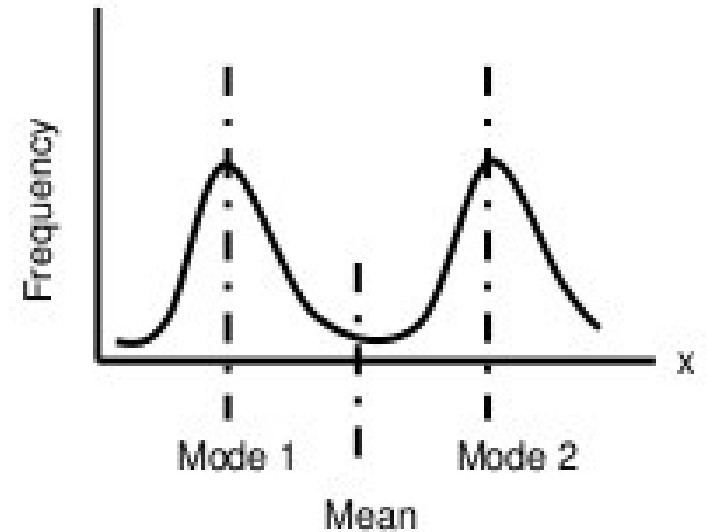
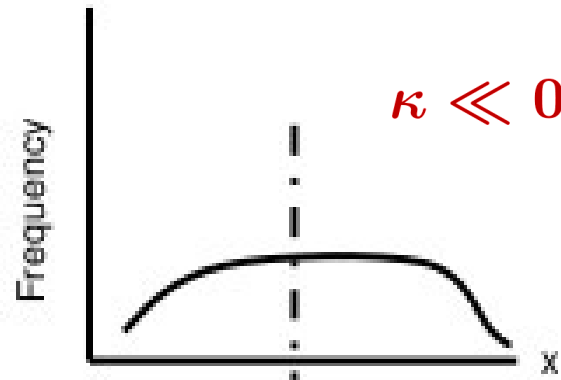
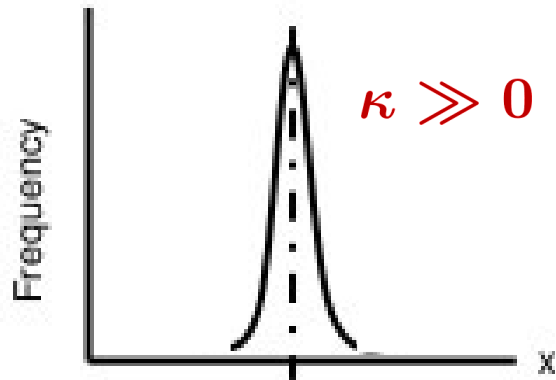
$$S, \kappa \sim 0$$

$$S > 0$$

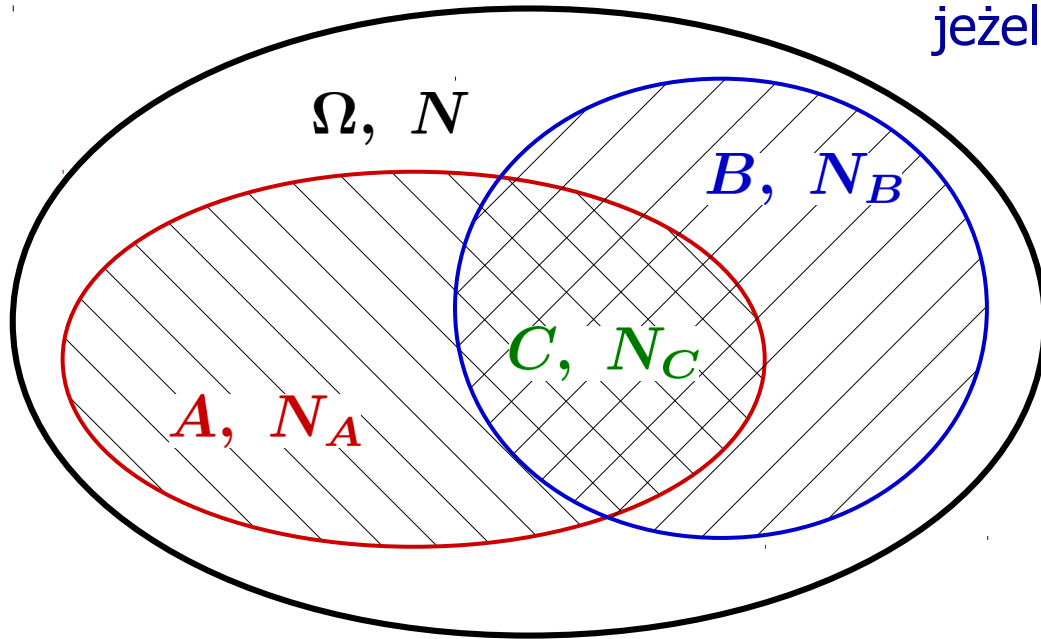

$$S < 0$$

Rozkład warunkowy

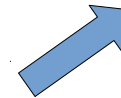
jeżeli każde zdarzenie w Ω jest „równocenne”

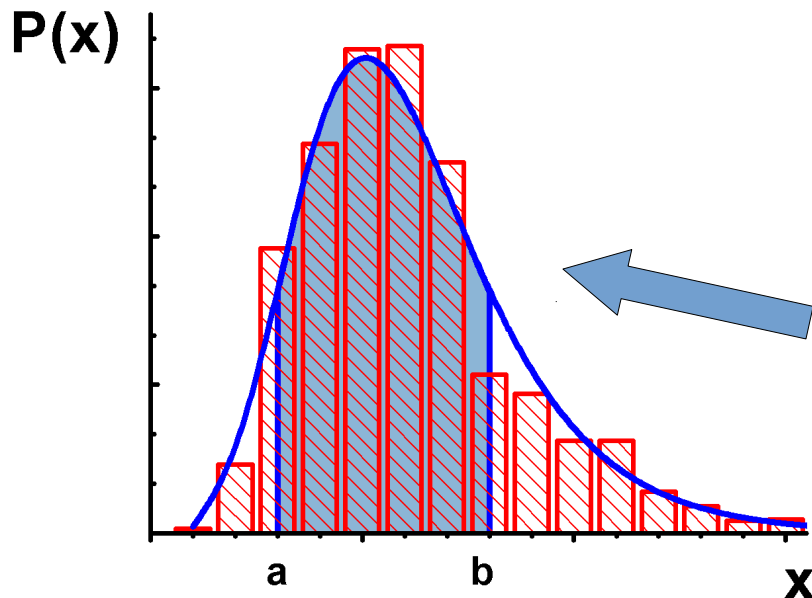
$$P(A) = \frac{N_A}{N} \quad P(B) = \frac{N_B}{N}$$

$$P(C) = P(A \cap B) = \frac{N_C}{N}$$

$$= \frac{N_C}{N_B} \frac{N_B}{N} = P(A|B) P(B)$$

Prawdopodobieństwo zdarzenia losowego **A**
pod warunkiem wystąpienia zdarzenia **B**

Prawdopodobieństwo trafienia zmiennej
losowej x w
przedział $[a, b]$ $P_{a,b} = \int_a^b P(x) dx$

średnie $\langle x \rangle_{a,b} = \int_a^b x \cdot P(x) dx$

Rozkład Bernoulliego (dwumianowy)

- Liczba **sukcesów** n w ciągu N niezależnych **prób**, z których każda ma stałe **prawdopodobieństwo** sukcesu równe q . To jest najprostszy **model** dla opisu **nie idealnego detektora**.

$$P_{acc}(n) = q^n (1 - q)^{N-n} \frac{N!}{n!(N-n)!}$$

N - liczba emitowanych cząstek
 n - liczba zmierzonych cząstek

$0 < q < 1$ - prawdopodobieństwo trafienia do detektora

- Średnie muszą być obliczone przez **podwójne uśrednienie** – za rozkładem **źródła** i za rozkładem prawdopodobieństwo trafienia do **detektora**.

Rozkład Bernoulliego (dwumianowy)

- Liczba **sukcesów** n w ciągu N niezależnych **prób**, z których każda ma stałe **prawdopodobieństwo** sukcesu równe q . To jest najprostszy **model** dla opisu **nie idealnego detektora**.

$$P_{acc}(n) = q^n (1 - q)^{N-n} \frac{N!}{n!(N-n)!}$$

N - liczba emitowanych cząstek $0 < q < 1$ - prawdopodobieństwo trafienia do detektora
 n - liczba zmierzonych cząstek

- Średnie muszą być obliczone przez **podwójne uśrednienie** – za rozkładem **źródła** i za rozkładem prawdopodobieństwo trafienia do **detektora**.

- Dla dowolnego rozkładu źródła $P_S(N)$ mamy

$$\langle \langle n \rangle_{acc} \rangle_S = \sum_{N=0}^{\infty} P_S(N) \sum_{n=0}^{\infty} n P_{acc}(n) = q \sum_{N=0}^{\infty} N P_S(N) = q \langle N \rangle_S$$

- wprost można otrzymać $\omega_{acc} = 1 + q(\omega_S - 1)$ V. Begun, arXiv: 1603.02254

$$(S \cdot \sigma)_{acc} \simeq 1 + 2q(\omega_S - 1) \quad (\kappa \cdot \sigma^2)_{acc} \simeq 1 + 6q(\omega_S - 1)$$

Rozkład Poissona i Gaussa (normalny)

- Rozkład **Poissona** wyraża prawdopodobieństwo szeregu **niezależnych zdarzeń** ze znaną średnią częstotliwością
- Może być stosowany do systemów z dużą liczbą możliwych zdarzeń, z których każde jest bardzo rzadkie, na przykład – do rozpadu jąder atomowych

$$P(N) = \exp[-\langle N \rangle] \frac{\langle N \rangle^N}{N!} \simeq \frac{1}{\sqrt{2\pi\langle N \rangle}} \exp\left[-\frac{(N - \langle N \rangle)^2}{2\langle N \rangle}\right]$$

$$\omega = S \cdot \sigma = \kappa \cdot \sigma^2 = 1$$

- Rozkład **Gaussa** najczęściej występuje w naturze, ponieważ jeżeli jakaś wielkość jest sumą bardzo wielu losowych czynników, to **niezależnie od rozkładu każdego** z tych czynników jej rozkład będzie **zbliżony do normalnego** (centralne twierdzenie graniczne)

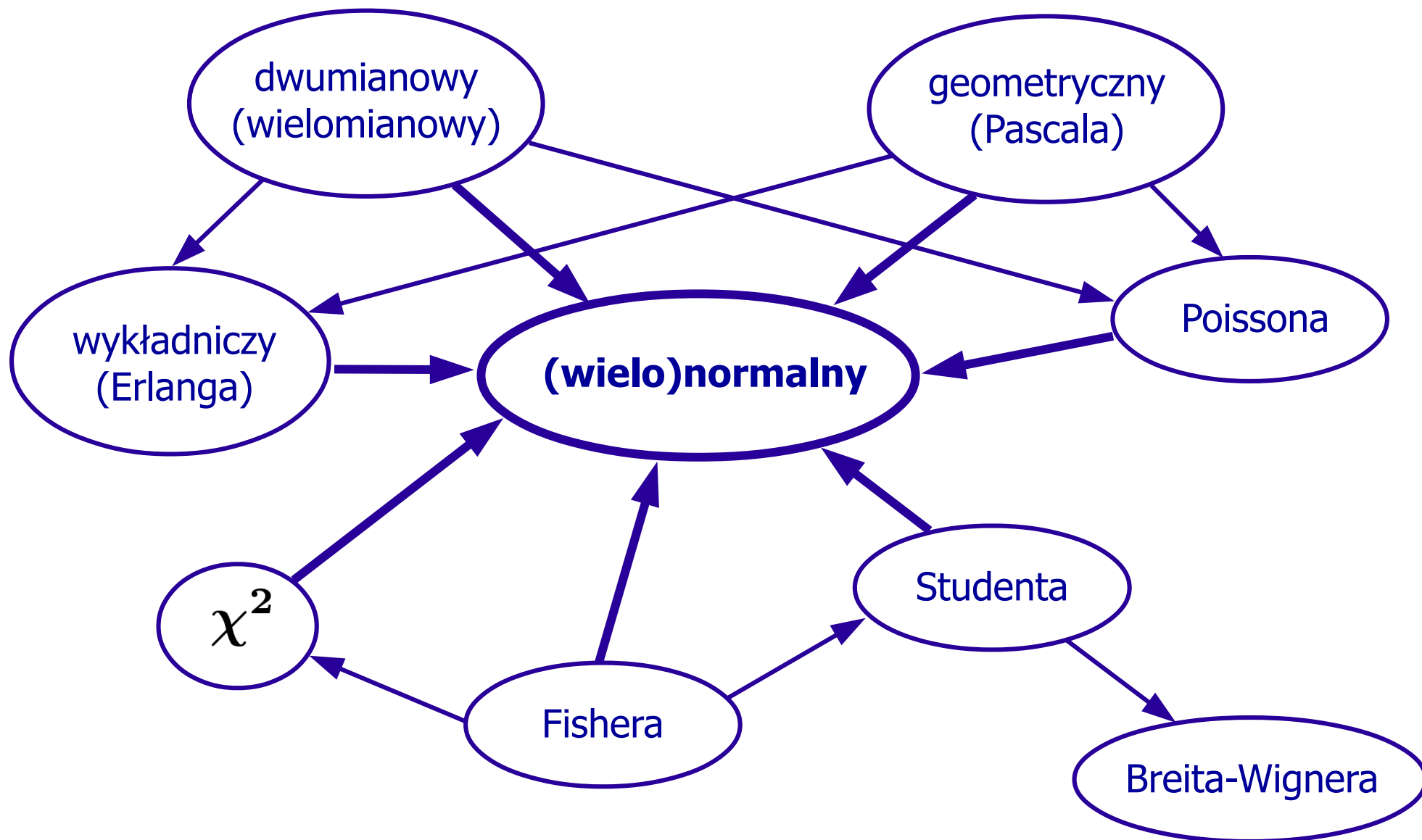
$$P(N) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\langle N \rangle \omega}} \exp\left[-\frac{(N - \langle N \rangle)^2}{2\langle N \rangle \omega}\right] \quad \omega - \text{parametr}$$

$$S \cdot \sigma = \kappa \cdot \sigma^2 = 0 \quad !!!$$

rozkłady **Gaussa** i **Poissona** **różnią się dla wyższych momentów**

Związki między rozkładami

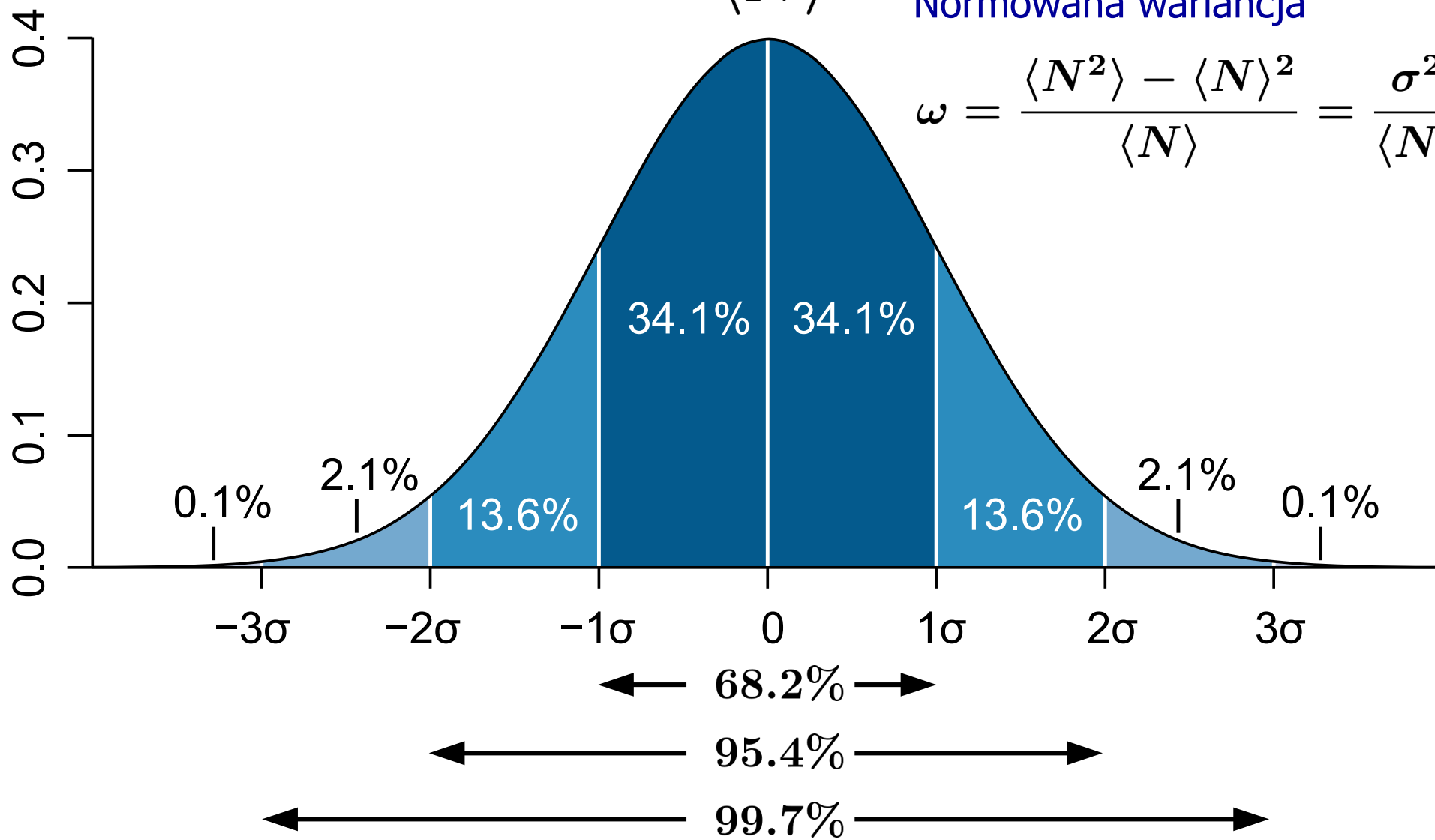
rozkład normalny jest granicznym rozkładem dla większości innych rozkładów

Własności rozkładu Gaussa

Średnia - $\langle N \rangle$

Normowana wariancja

$$\omega = \frac{\langle N^2 \rangle - \langle N \rangle^2}{\langle N \rangle} = \frac{\sigma^2}{\langle N \rangle}$$

procent danych w odpowiednim odchyleniu od średniej

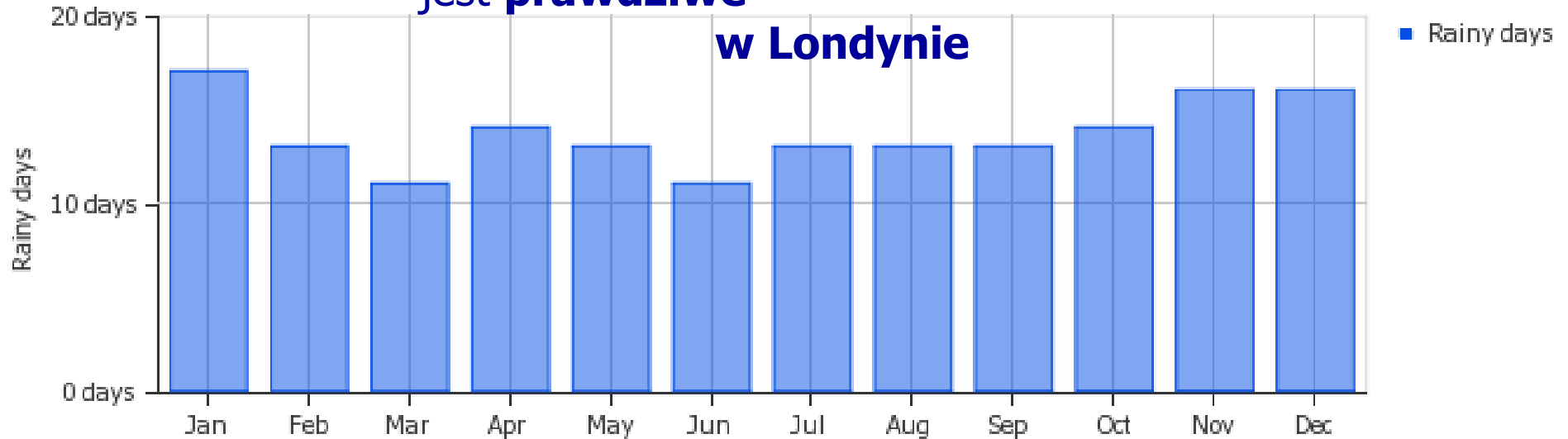
Zaskakujące znaczenie w realnym życiu

Czy będzie padać?

Zwykłe powiedzenie - **albo tak, albo nie**, czyli z prawdopodobieństwem **50%**

- jest **prawdziwe**

w Londynie

Average rainy days (rain/snow) in London, United Kingdom Copyright © 2015 www.weather-and-climate.com

ale nie na Ibizie

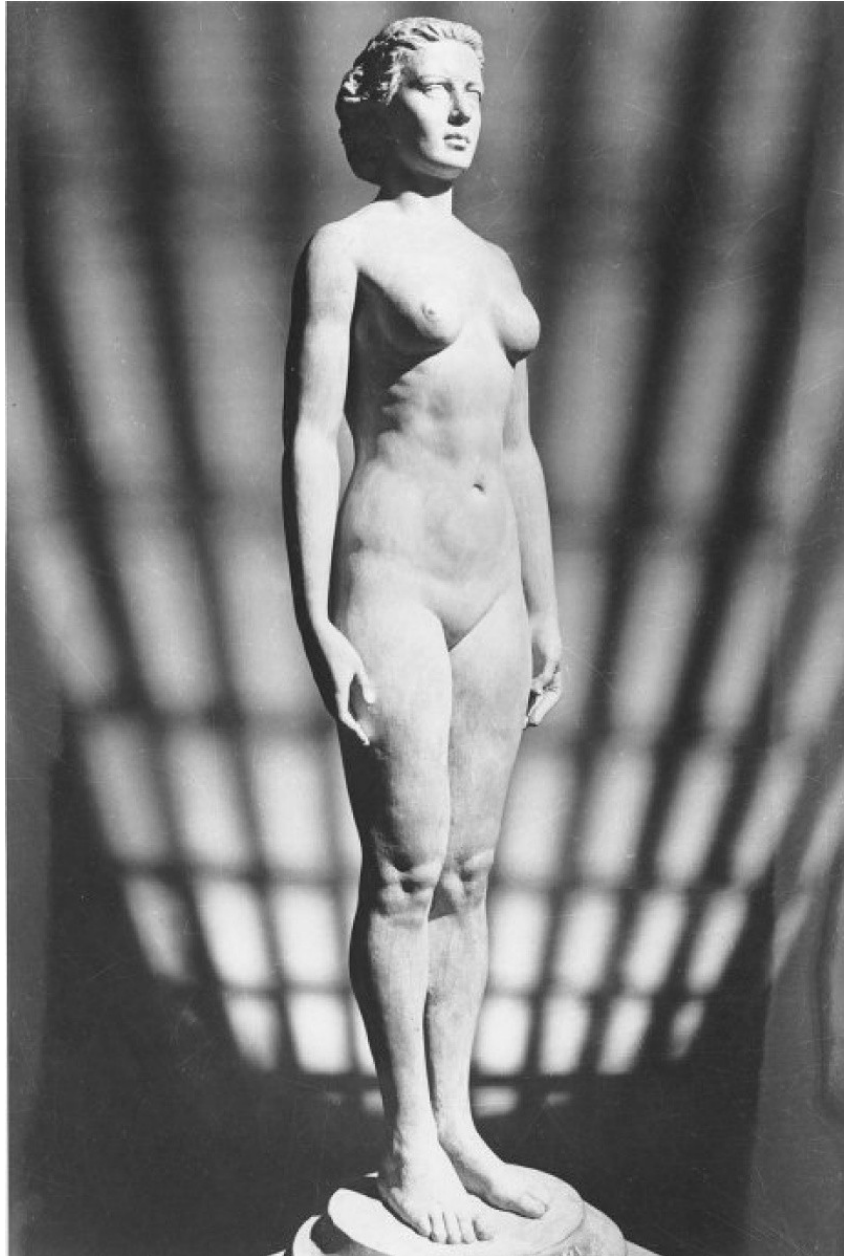
Average rainy days (rain/snow) in Ibiza, Spain Copyright © 2015 www.weather-and-climate.com

Przeciętny pilot

- Pod koniec 1940-tych, w wojskach lotniczych USA zaobserwowano poważny problem: **wielu pilotów nie mogło utrzymać kontroli nad samolotem.** W najgorszym dniu rozbiło się 17 pilotów.
- Badania pokazały, że **problem** znajduje się **w kabinie** pilota. Wielkość i kształt siedzenia, odległość od pedałów, wysokość przedniej szyby, i nawet kształt hełmów zostały zbudowane zgodnie ze średnimi wymiarami zrobionymi w 1926 roku.
- Nowe badanie rozmiarów ciała **4.063** pilotów pokazało, że tylko **3,5%** z nich ma **3 z 10** parametrów **odbiegające od średniego** o mniej niż **30% !**
- **Do 10 parametrów nie pasował żaden!** Chociaż piloci zostali **wstępnie wybrani** jako posiadający średnie rozmiary ciała.
- Jeśli kabina pilota została zaprojektowana tak aby pasować do przeciętnego pilota, to nie będzie pasować nikomu, bo **przeciętny pilot** (przeciętny kierowca, **idealny mężczyzna...**) **nie istnieje.**

Błędny ideał

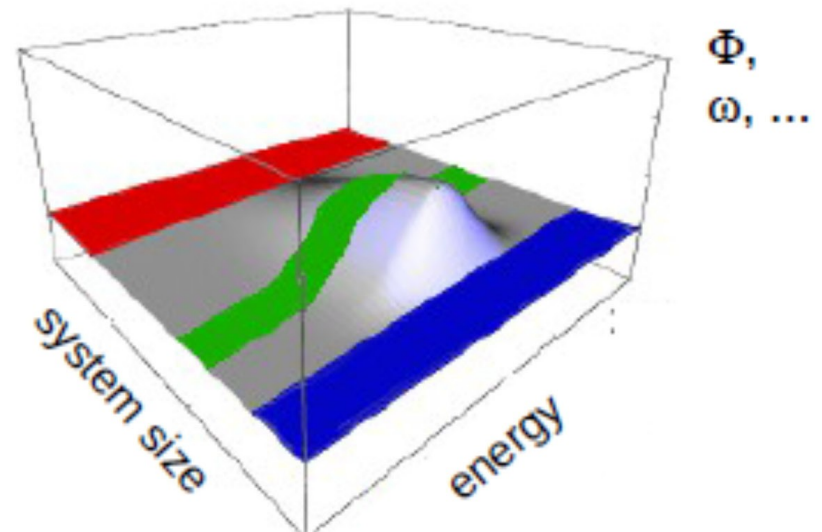
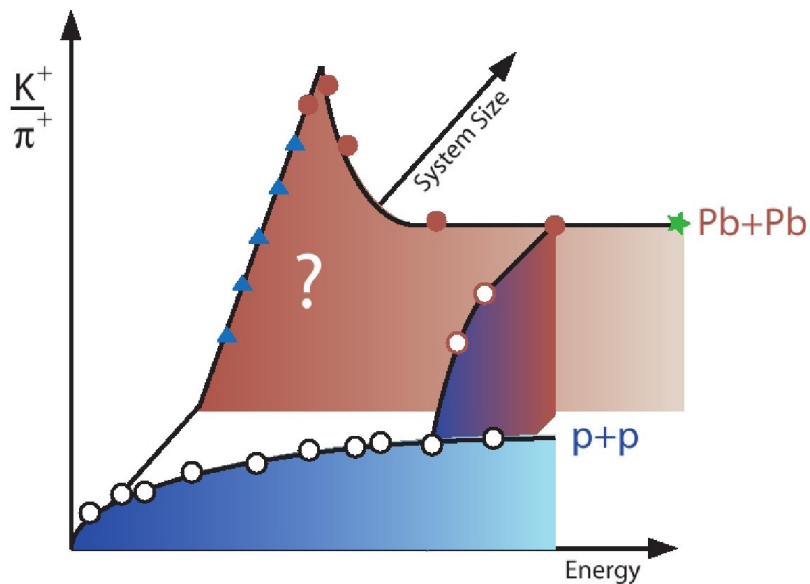
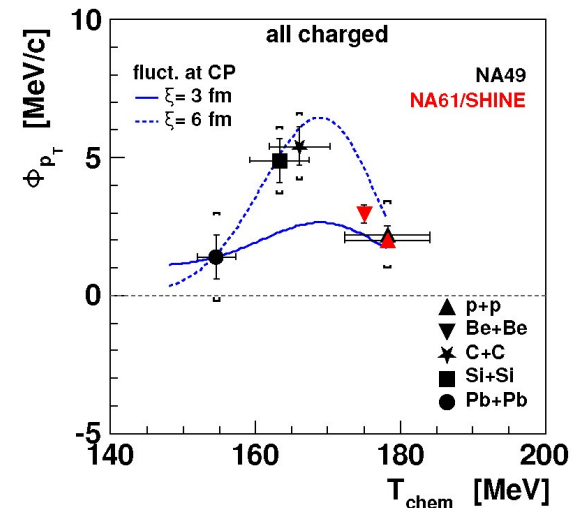
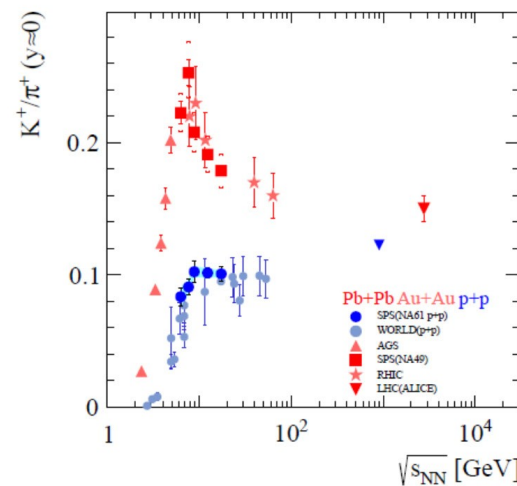
- Rzeźba ta nazywa się **Norma** i miała prezentować **"idealny"** kształt ciała **kobiety**. To jest **średni rezultat** pomiarów ciała **15.000** młodych dorosłych **kobiet** przez znanego ginekologa z USA Dr. Roberta L. Dickinsona, i jego współautora Abrama Belskie. Można ją zobaczyć w **Cleveland Health Museum**
- Został ogłoszony **konkurs** żeby **znaleźć kobietę, która dopasuje** się do "ideału". Norma była wyróżniona w czasopiśmie **Time**, w bajkach, gazetach, w serialu CBS...
- Z **3.864** kobiet, biorących udział w konkursie tylko **40** miało **5 z 9** wymiarów zbliżonych do średnich. **Nikt**, nawet zwycięzca - Martha Skidmore, **nie miała 9 z 9!**
- **Idealna kobieta** „przeciętnego rozmiaru” **nie istnieje!**

Zastosowanie dla poszukiwania QGP

Program skanowania NA61

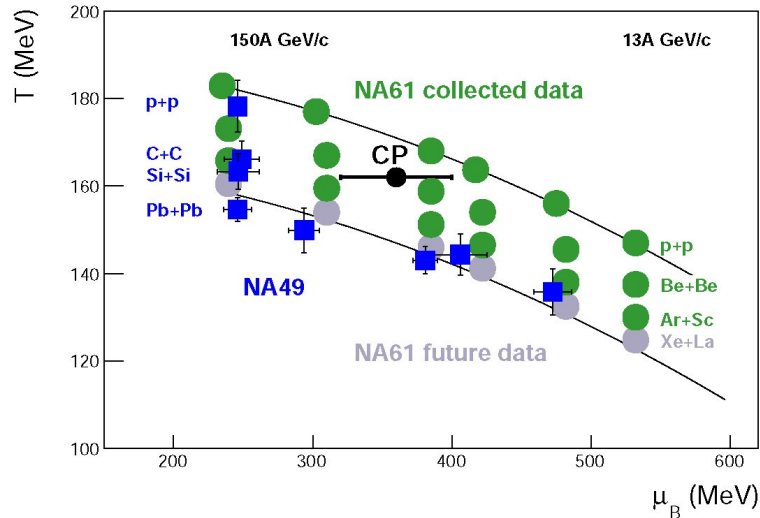
The most interesting region of the phase diagram is accessible at the SPS:

- the onset of deconfinement at $\sqrt{s_{NN}} = 7.6$ GeV
- indications of the critical point located at $\sqrt{s_{NN}} = 17.3$ GeV

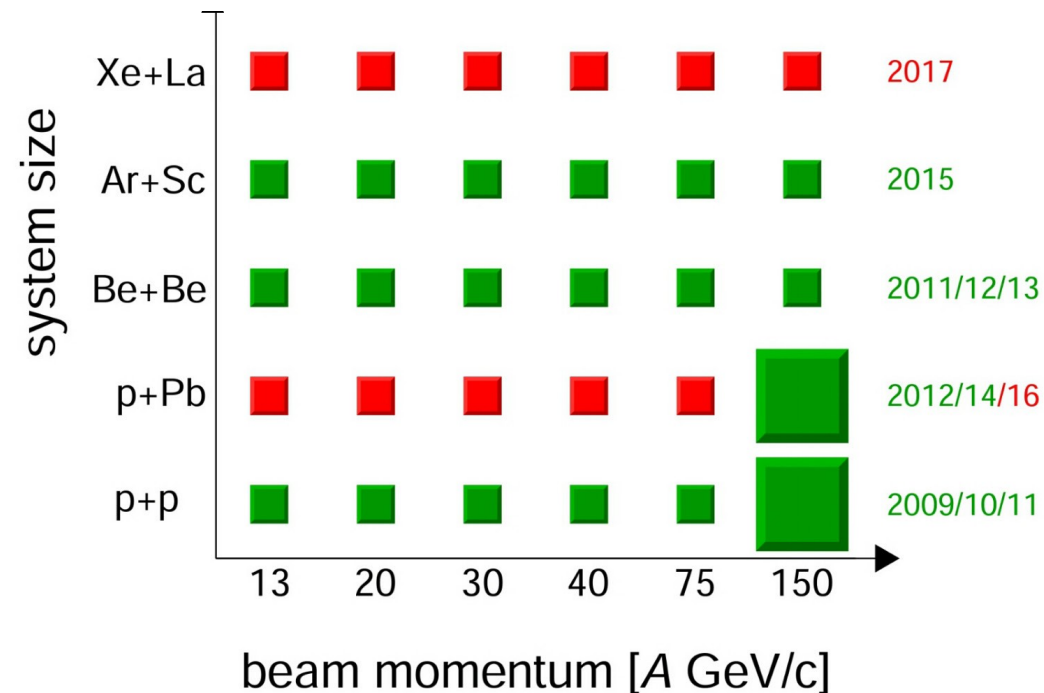
Program skanowania NA61

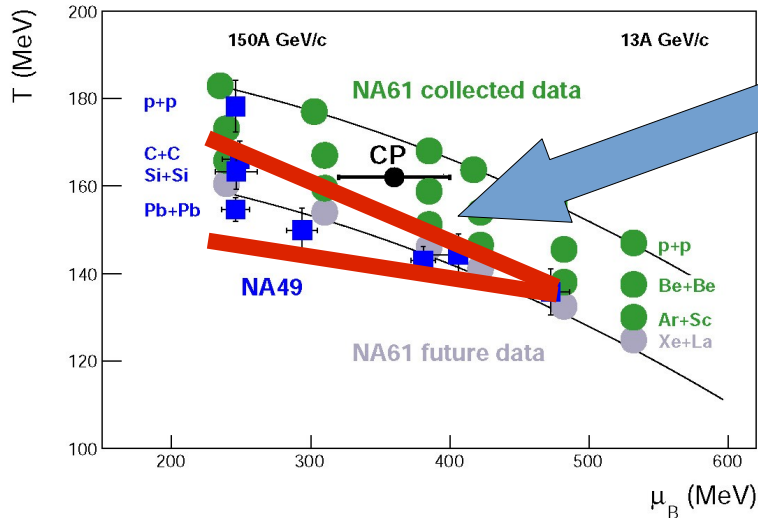
Estimated (NA49) and expected (NA61) chemical freeze-out points PRC 73, 044905

The NA61/SHINE experiment performs comprehensive scan with light and intermediate mass nuclei in energy range 13A-158A GeV

Data taking schedule for the strong interactions program and its proposed extension (in gray)

Program skanowania NA61

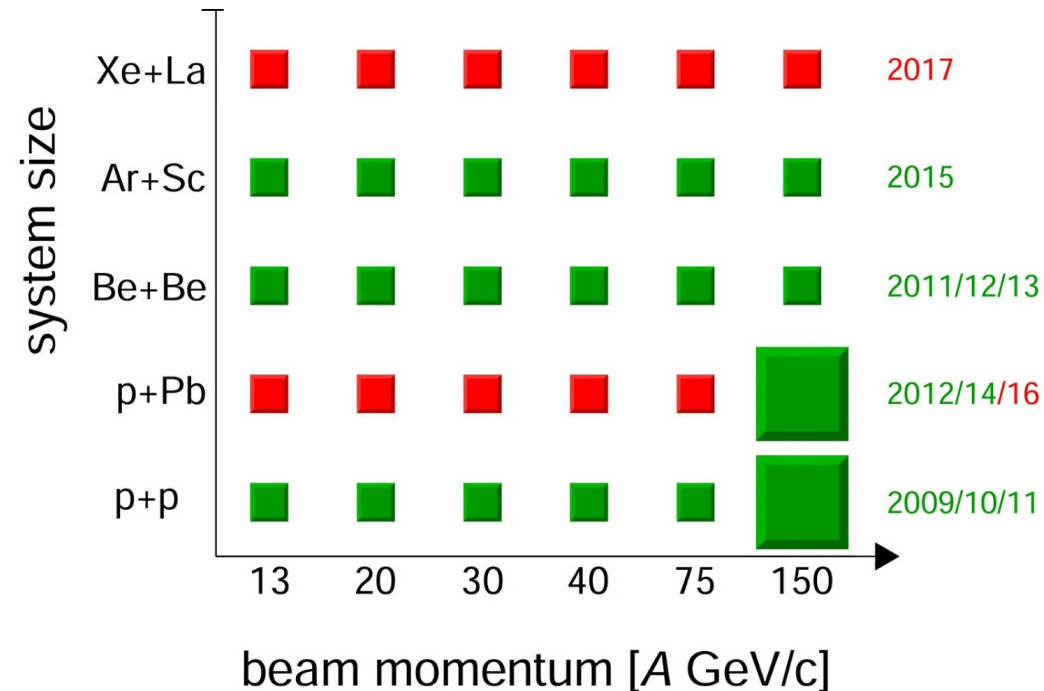

Begun, Vovchenko, Gorenstein, arXiv:1512.08025

The NA61/SHINE experiment performs comprehensive scan with light and intermediate mass nuclei in energy range 13A-158A GeV

Estimated (NA49) and expected (NA61) chemical freeze-out points PRC 73, 044905

Data taking schedule for the strong interactions program and its proposed extension (in gray)

Ustawienie tła

Zespoły statystyczne

Mikro-kanoniczny (MCE)

$$E, N$$

Stała **energia**,
krotność cząstek

Kanoniczny (CE)

$$E \rightarrow T, N$$

Stała **temperatura**,
krotność cząstek

Wielki Kanoniczny (GCE)

$$E \rightarrow T, N \rightarrow \mu$$

Stała **temperatura**,
potencjał chemiczny

- W zderzeniach **relatywistycznych** cząstki mogą być tworzone i unicestwione, ale **zachowuje** się **ładunek** $Q = N_Q^+ - N_Q^-$ – różnica pomiędzy cząstkami i antycząstkami, co zmienia definicje zespołów statystycznych

MCE

$$E, Q$$

Stała **energia**,
ładunek

CE

$$E \rightarrow T, Q$$

Stała **temperatura**,
ładunek

GCE

$$E \rightarrow T, Q \rightarrow \mu_Q$$

Stała **temperatura**,
potencjał chemiczny

Zespoły statystyczne

Mikro-kanoniczny (MCE)

$$E, Q$$

Stała **energia**,
ładunek

Kanoniczny (CE)

$$E \rightarrow T, Q$$

Stała **temperatura**,
ładunek

Wielki Kanoniczny (GCE)

$$E \rightarrow T, Q \rightarrow \mu_Q$$

Stała **temperatura**,
potencjał chemiczny

- Dobrze wiadoma **ekwiwalentność zespołów statystycznych**

nie rozszerza się na **fluktuacje**

Begun, Gazdzicki, Gorenstein, Phys. Rev. C (2005)

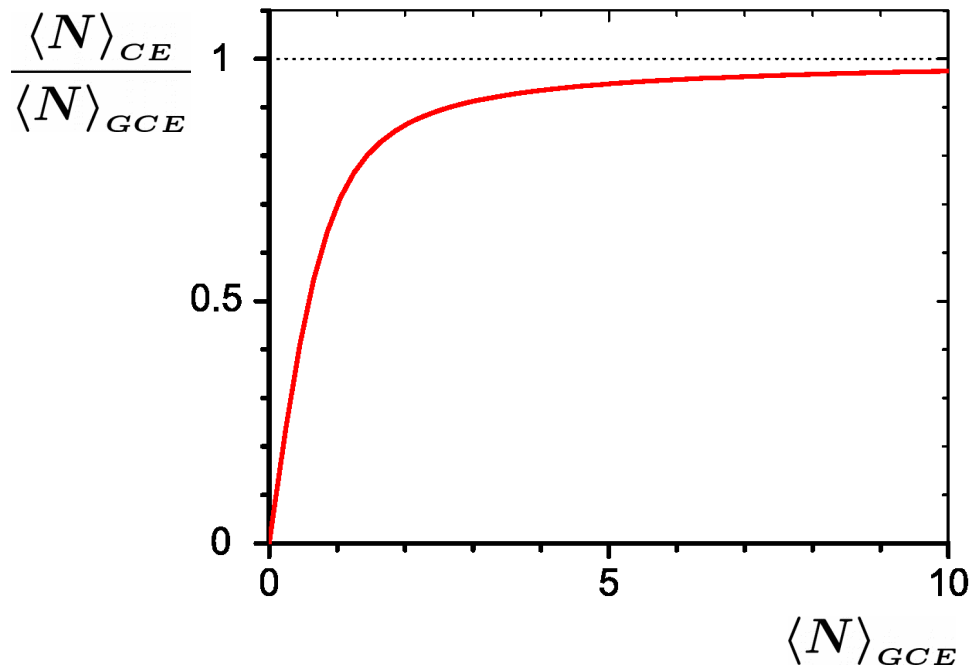
$$\langle N \rangle_{MCE} \simeq \langle N \rangle_{CE} \simeq \langle N \rangle_{GCE}$$

$$\langle N \rangle_{MCE}, \langle N \rangle_{CE} \neq const$$

ale $\omega_{MCE} \neq \omega_{CE} \neq \omega_{GCE}$

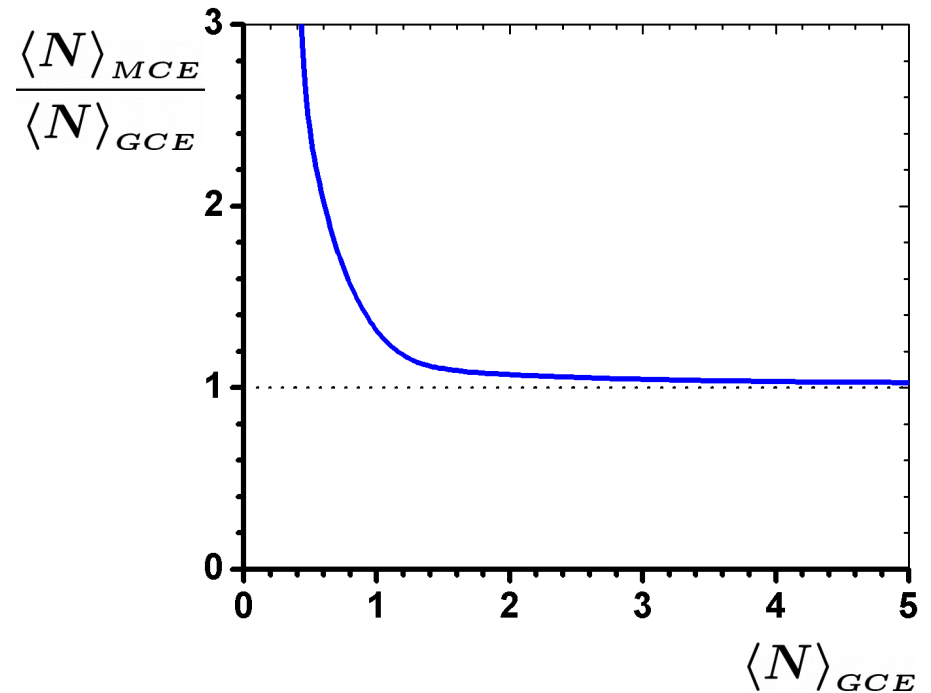
$$\omega_{MCE}, \omega_{CE} \neq 0$$

Średnie w MCE, CE i GCE

Rafelski, Danos, Phys. Lett. B (1980)

...
Gorenstein, Gaździcki, Greiner,
Phys. Lett. B (2000)

Werner, Aichelin, Phys. Rev. C (1995)

...
Becattini, Ferroni, Eur. Phys. J. (2004)

- Średnia ilość cząstek obliczona w CE jest mniejsza niż w GCE (**canonical suppression**) $\langle N \rangle_{CE} \ll \langle N \rangle_{GCE}$, $\langle N \rangle_{GCE} \rightarrow 0$
- W **MCE** z założenia ma być **przynajmniej jedna cząstka** $\langle N \rangle_{MCE} \geq 1$
- **Równowaga** termodynamiczna jest osiągnięta już **dla 5-10 cząstek**

Fluktuacje w CE i GCE

Suma statystyczna $Z = \sum_N Z_N$

Prawdopodobieństwo obserwacji N cząstek $P(N) = \frac{Z_N}{Z}$

Średnia $\langle N^k \rangle = \sum_N N^k P(N)$

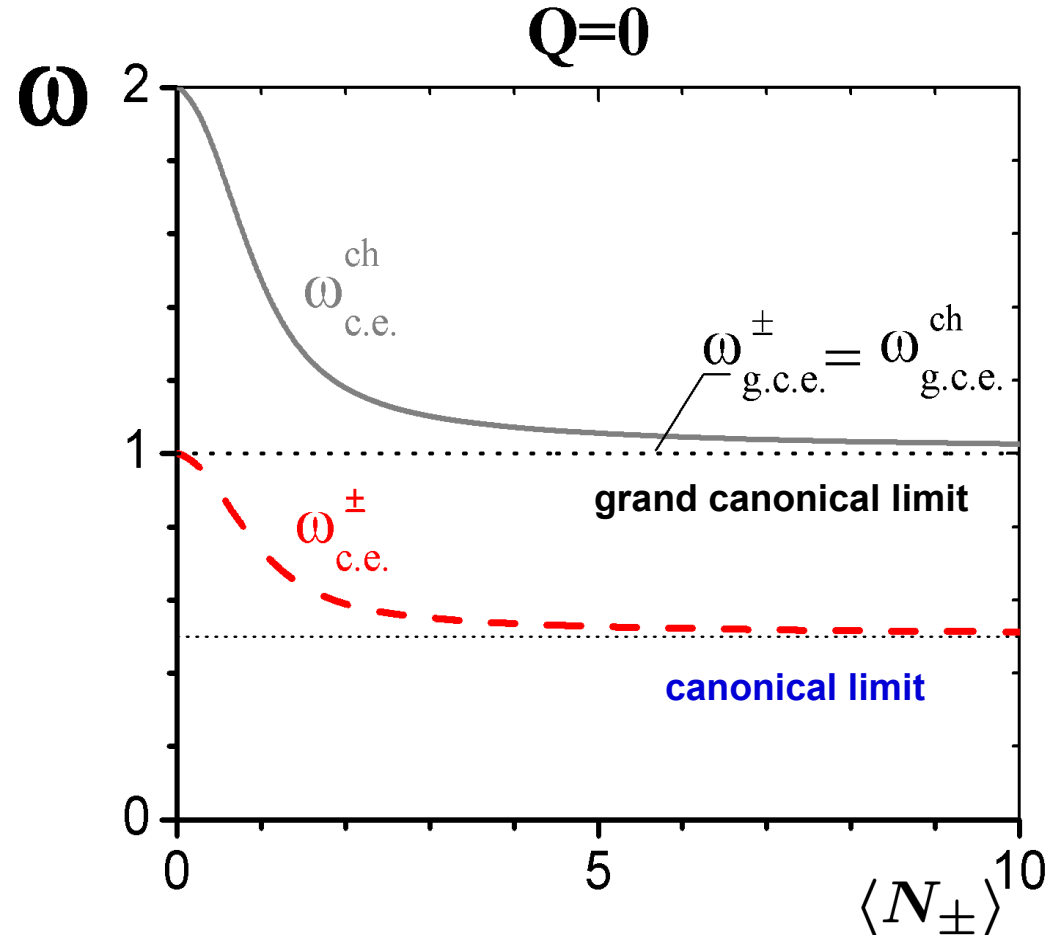
$$\sum_N P(N) = 1$$

$$Z_{GCE} = \sum_{N_+=0}^{\infty} \sum_{N_-=0}^{\infty} \frac{\langle N_+ \rangle^{N_+}}{N_+!} \frac{\langle N_- \rangle^{N_-}}{N_-!}$$

$$= \exp [2 \langle N_{\pm} \rangle]$$

$$Z_{CE} = \sum_{N_+=0}^{\infty} \sum_{N_-=0}^{\infty} \frac{\langle N_+ \rangle^{N_+}}{N_+!} \frac{\langle N_- \rangle^{N_-}}{N_-!} \delta(N_+ - N_-)$$

$$= I_0 [2 \langle N_{\pm} \rangle] \leftarrow \text{funkcja Bessela}$$

Begun, Gaździcki, Gorenstein, Zozulya, Phys. Rev. C (2004)

$\delta(N_+ - N_-)$
 Delta funkcja Diraka
 zapewnia zachowanie
 ładunku

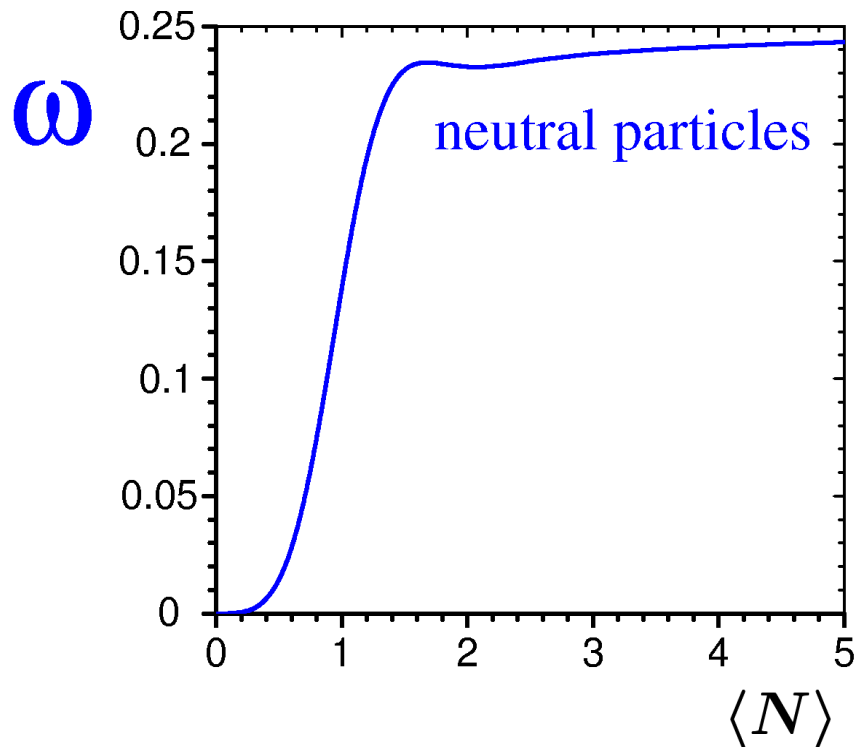
Fluktuacje są tłumione w CE

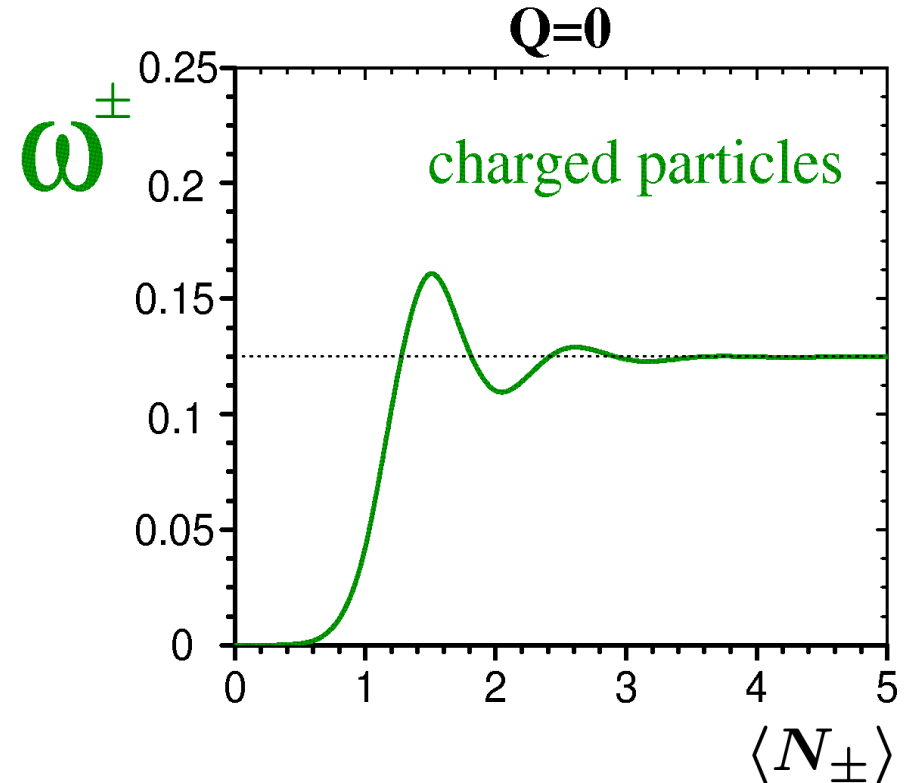
Fluktuacje w MCE ($m=0, Q=0$)

$$Z_N(E, V) = \frac{1}{N!} \left(\frac{gV}{2\pi^2} \right)^N \int_0^\infty p_1^2 dp_1 \dots \int_0^\infty p_N^2 dp_N \delta \left[E - \sum_{j=1}^N p_j \right]$$

$$= \frac{1}{N!} \left(\frac{gV}{\pi^2} \right)^N \frac{E^{3N-1}}{(3N-1)!}$$

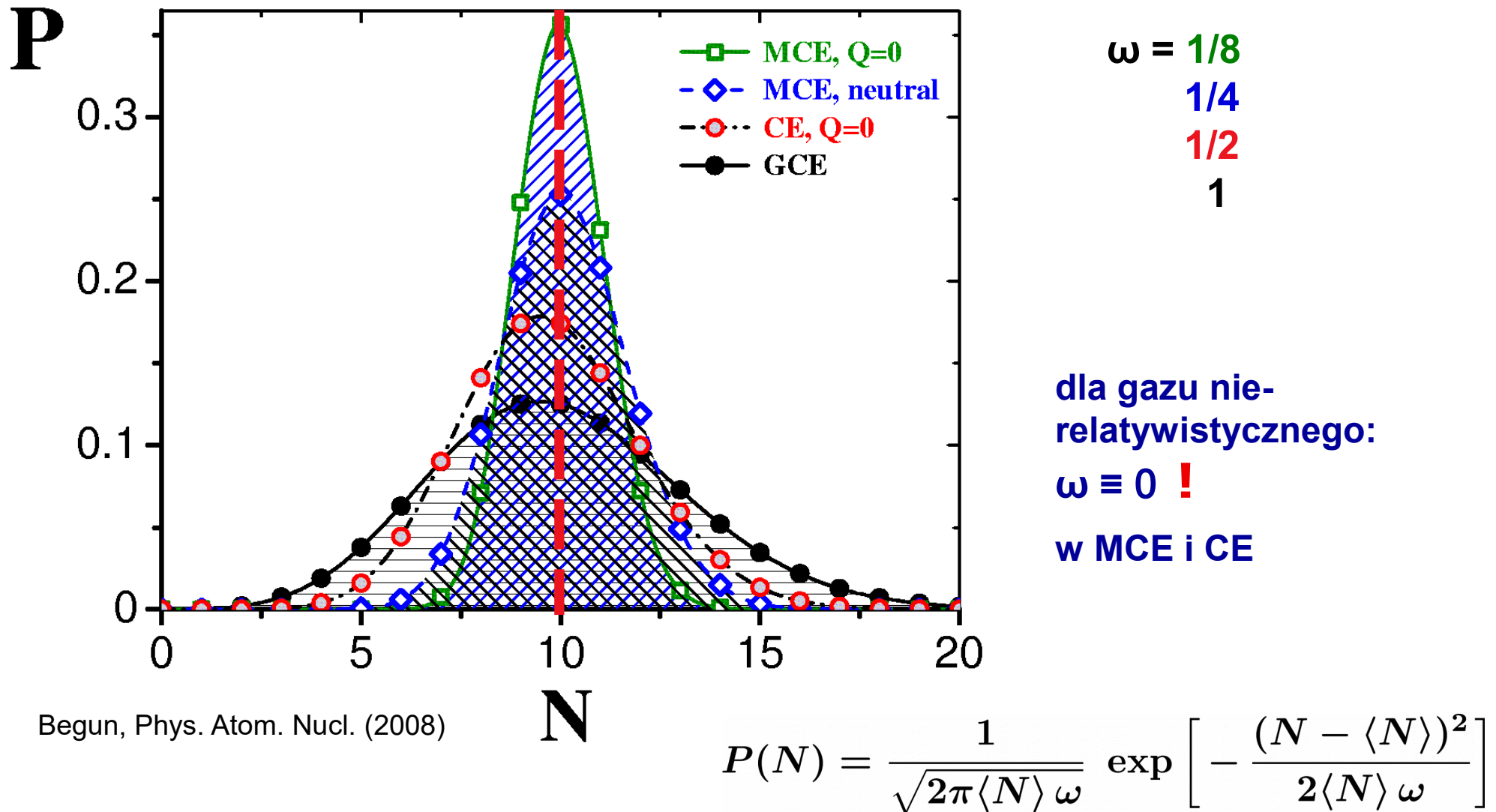
$$\omega_{MCE} \simeq \frac{1}{4} \left(1 - \frac{1}{8\langle N \rangle} + \dots \right),$$

$$\omega_{MCE}^\pm \simeq \frac{1}{8} \left(1 - \frac{49}{1152\langle N_\pm \rangle^2} + \dots \right)$$

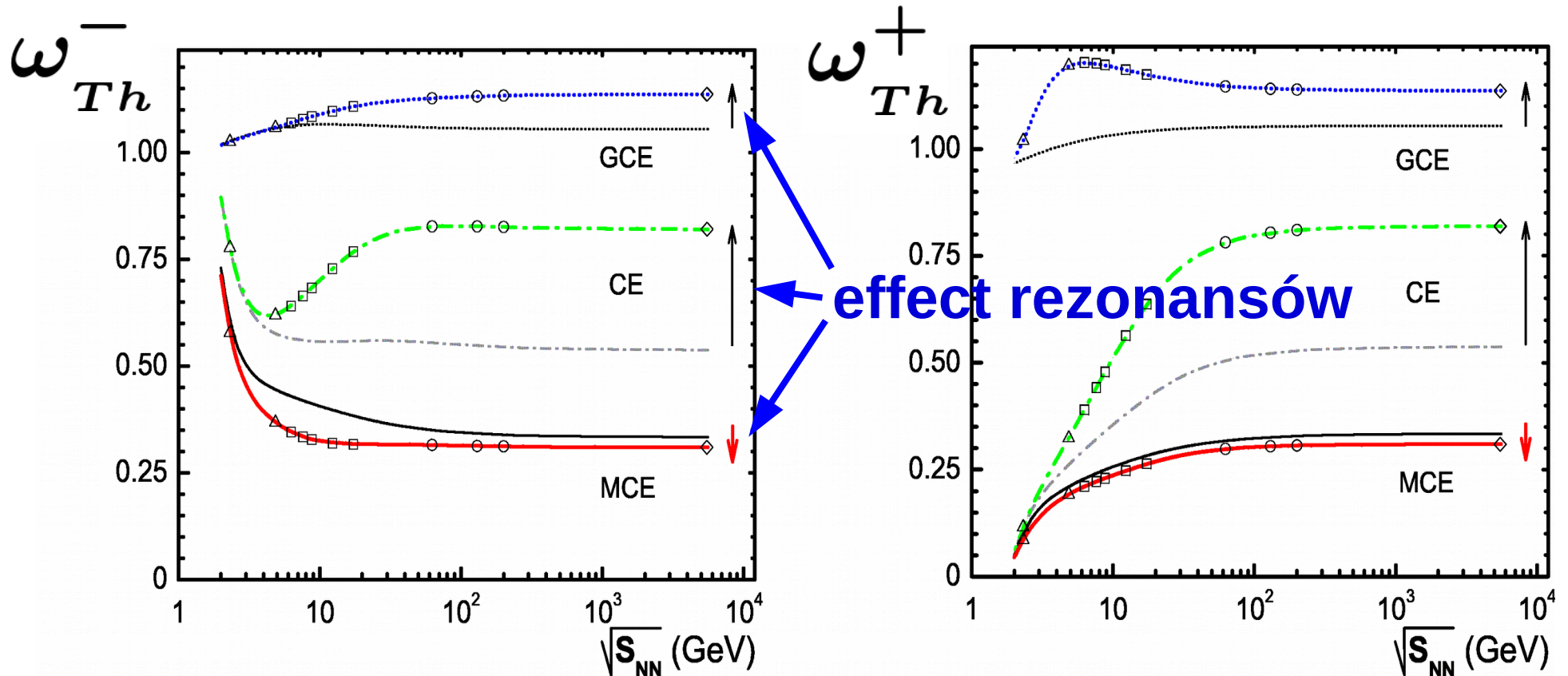
Fluktuacje są jeszcze bardziej tłumione w MCE

Rozkłady prawdopodobieństwa

- Już dla 10 cząstek **wszystkie** zespoły **tworzą** rozkład **Gaussa**, **ale o różnej szerokości**

Przewidywanie fluktuacji w modelu gazu hadronowego

$$\omega_{Th}^{\pm} = \frac{\langle N^2 \rangle - \langle N \rangle^2}{\langle N \rangle}$$

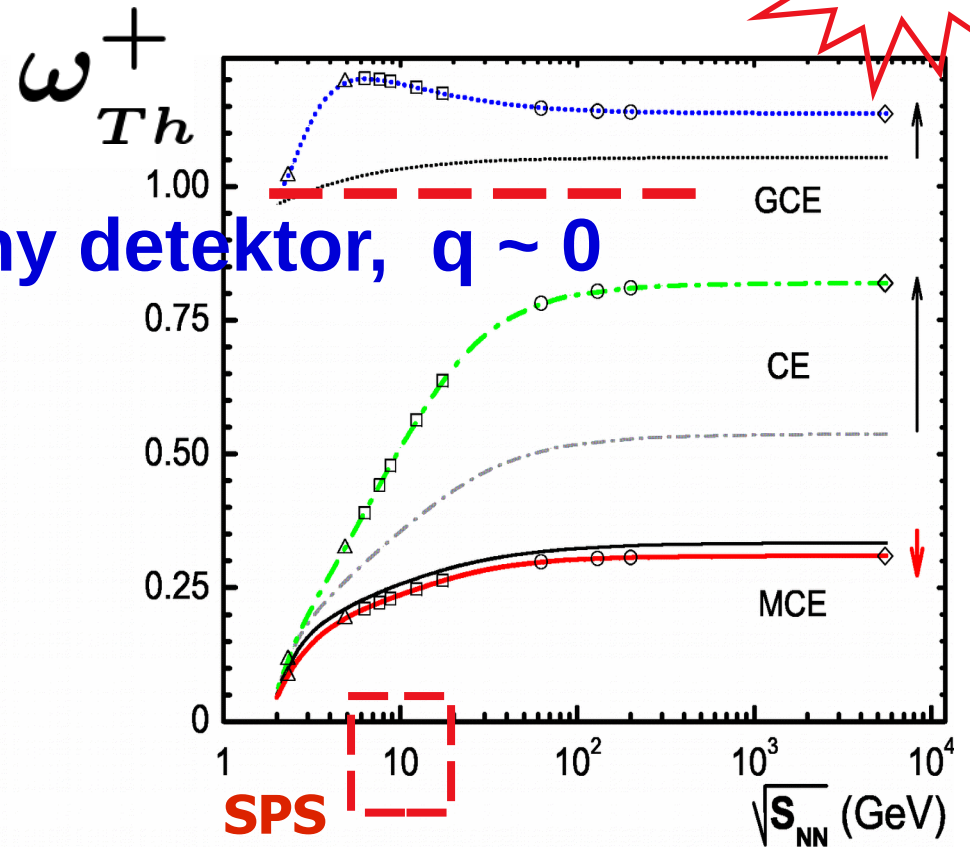
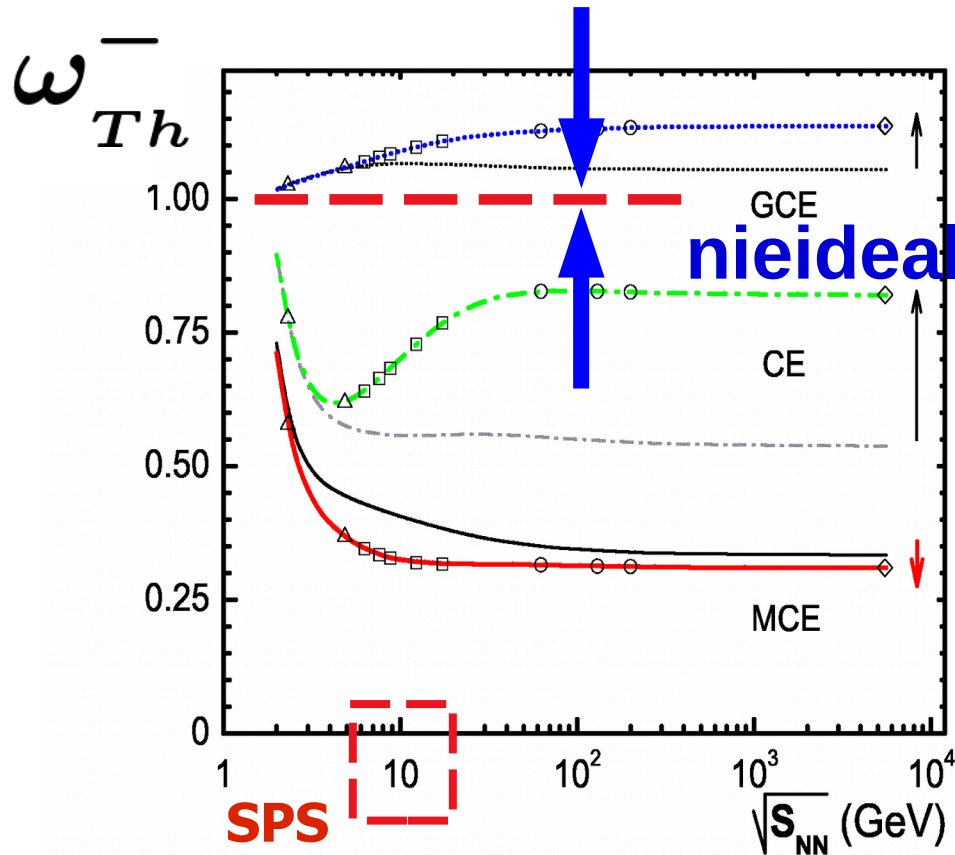
Teoretycznie obliczona normowana wariancja

Begun, Gazdzicki, Gorenstein, Hauer, Konchakovski, Lungwitz, Phys. Rev. C (2006)

- **Rozpady rezonansów** powodują **niemonotoniczne zmiany** fluktuacji **z energią**
- W **GCE** i **CE** **zwiększają** fluktuacje, a w **MCE** – **zmniejszają!**

Przewidywanie fluktuacji w modelu gazu hadronowego

< 1 ?!

nieidealny detektor, $q \sim 0$

$$\omega_{Th}^{\pm} = \frac{\langle N^2 \rangle - \langle N \rangle^2}{\langle N \rangle}$$

teoretycznie obliczona

$$\omega_{Exp}^{\pm} = 1 + q (\omega_{Th}^{\pm} - 1)$$

eksperymentalnie zmierzona

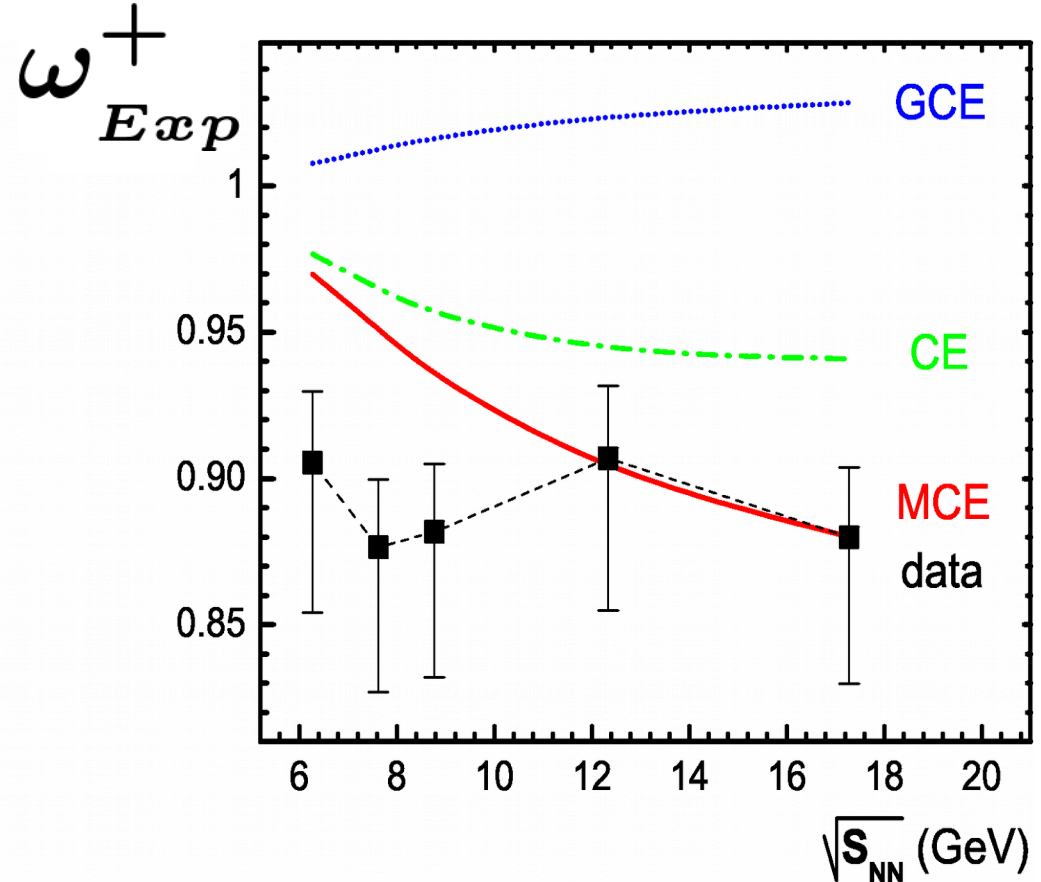
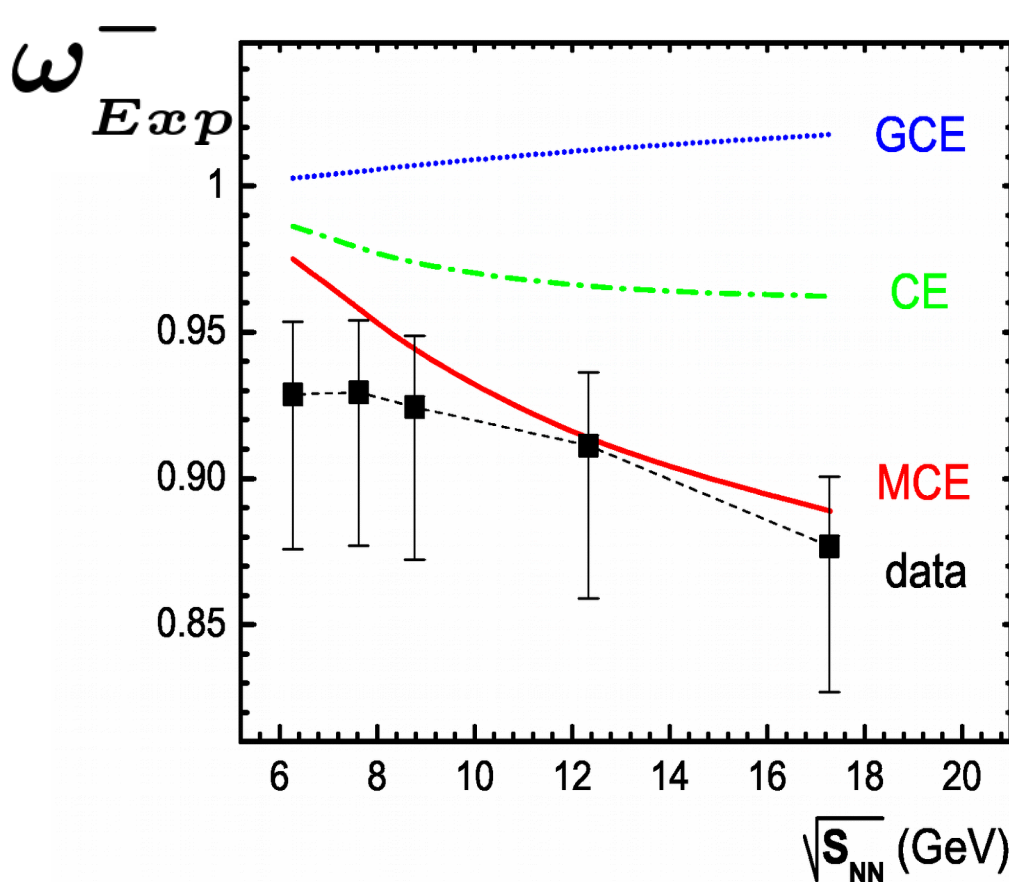
prawdopodobieństwo trafienia do detektora

$$0 < q < 1$$

Begun, Gazdzicki, Gorenstein, Hauer, Konchakovski, Lungwitz, Phys. Rev. C (2006)

Eksperyment

Porównanie HRG z danymi NA49

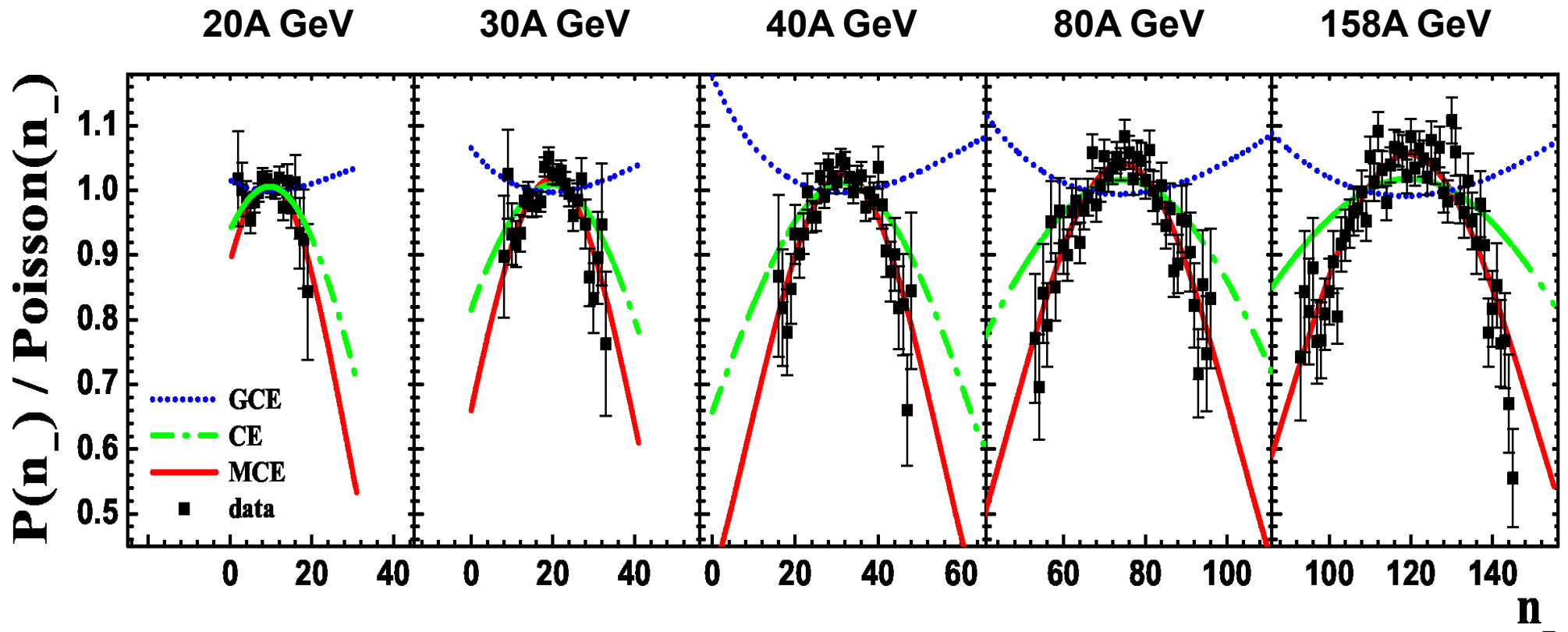

$$\omega_{Exp}^{\pm} = 1 + q (\omega_{Th}^{\pm} - 1) \quad q = 0.038, 0.063, 0.085, 0.131, 0.163$$

- **Eksperyment faworyzuje MCE** i wskazuje na jeszcze **mniejsze fluktuacje**
- **Badania fluktuacji wymagają bardziej precyzyjnego detektora**

Eksperymentalnie zmierzony rozkład, podzielony na rozkład Poissona

NA49, Pb+Pb, < 1% of most central events

- W eksperymencie CE i MCE mają wypukły kształt, a GCE – wklęsły
- Rozkłady prawdopodobieństwa faworyzują nawet bardziej MCE

Wyższe momenty w CE, MCE?

...

jeszcze nie policzone!

Podsumowanie

- **Kształt rozkładu** prawdopodobieństwa jest **wyznaczony przez 4** pierwsze momenty – **średnią, wariancję, skośność i kurtozę**
- Dobrze wiadoma **ekwiwalentność zespołów statystycznych** **nie** rozszerza się na **fluktuacje**
- **Rozpady rezonansów** powodują **niemonotoniczne zmiany** fluktuacji z energią
- **Badania fluktuacji** wymagają precyzyjnego **detektora**

Dziękuję za uwagę!